

Σ 132/22

A DEBRECENI
M. KIR. TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM

1923. ÉV OKTÓBER HÓ 13-ÁN TARTOTT
TANÉVMEGNYITÓ ÜNNEPÉLYÉN

TISZA ISTVÁN GRÓF
EMLÉKÉNEK TISZTELETÉRE

FELOLVASOTT
ÉRTEKEZÉS

MITROVICS GYULA
EGYETEMI NY. R. TANÁRTÓL.

*

KÜLÖNLÉNYOMAT AZ EGYETEM 1923—24. ÉVI ALMANACHJÁBÓL.

DEBRECEN, 1931.

CSÁTHY FERENC egyetemi könyvkereskedés és irodalmi vállalat R. T.

A DEBRECENI
M. KIR. TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEM

1923. ÉV OKTÓBER HÓ 13-ÁN TARTOTT

TANÉVMEGNYITÓ ÜNNEPÉLYÉN

TISZA ISTVÁN GRÓF
EMLÉKÉNEK TISZTELETÉRE

FELOLVASOTT

ÉRTEKEZÉS

MITROVICS GYULA

EGYETEMI NY. R. TANÁRTÓL.

*

KÜLÖNLNYOMAT AZ EGYETEM 1923—24. ÉVI ALMANACHJÁBÓL.

DEBRECEN, 1931.

TISZA ISTVÁN-TUDOMÁNYEGYETEMI NYOMDA.

Az 1918. évi októbertvégi események Magyarország leg-sötétebb korszakát nyitják meg. Fénypontja csak egy van, a Tisza István rettenthetetlensége. Mint a segesvári síkon Petőfi kereste a halált, hogy bizonyosságot tegyen eszméi mellett és hogy elkerülje a nagy napokat követő éjszaka borzalmait: úgy Tisza István is elébe állt a martírságnak, hogy lelkét megmentse a bekövetkező események szívetfacsaró látásától és gazdagítsa az általános elernyedésben példaadó nagyságával a nemzet értékeit. . .

Tisza István mindenképen túlnőtt korának méretein. Nemcsak azért, mert nagyobb volt kortársainál és mert kolosszus gyanánt magasodott ki erkölcsi fenségével a világ leghitványabb politikai zendülésének söpredéke fölött, hanem még inkább azért, mert a történelmi evolúció folytonosságát képviselte, szemben új akarások bizonytalanságaival. Nem felelne meg a valóságnak, ha a kérdés túlságos leegyszerűsítésével azt mondanók, hogy ő az óvilág képviselője, mely szemben áll az újjal, és buknia kellett, mert az új idők előretörő szellemét gátolta kifejlődésében. Ha így volna, meggyászolnók, mint nagy embert, mert meghalt eszméiert; megcsodálnók, mint tragikus hőst, mert útjába állt a végzetnek. De nem állítanók oda termékenyítő példa gyanánt jövőnkért vívandó küzdelmünkben. Hinnünk kell, hogy az ő halála csak kezdete a küzdelemnek, mely most indult meg a világtörténelem nyílt színpadán végső kifejlése felé. Az a kor, melyet ő képviselt, semmiképen sem záródott le az ő bukásával. Ez, reméljük, csak színváltozást jelent a világnézetek csatájában. Reméljük, hogy a golyó, mely a legtisztább magyar szívek egyikébe fúródott, a magvetés munkáját végezte, melynek nyomán fakadó tenyészlet a martírok sirján hajtja a legdúsabb kalászkodat. . .

Korunkban a görög-római-keresztyén kultúra jutott válságba. És Tisza István ennek a kultúrának elbukott hőse. Azért alakját világtörténelmi távlatba kell beállítani, hogy

jelentőségét megérthessük s küzdelmeink folyamán élő erőként tisztelhecssük.

Mikor a görög-római kultúra erkölcsi ereje megingott s elvesztette hitét önmagában, át kellett adnia helyét egy új világnak. Ezt a barbárok tiszta vérével és friss erejével a keresztyénség építette föl a római birodalom romjai fölött. Az új népek életösztoene a görög-római szellem alkotásaiból azonban mindazt átmentette, amire az új kultúrának szüksége volt. Utóbb a klasszicizmusnak a feledés mohája alá kerülő értékeit a humanizmus és a reneszánsz hozta ismét fölszínre, hogy a fáradni kezdő, egyoldalúságokba temetkező és erkölcsi erejében is gyöngülő keresztyén kulturát vele megtermékenyítse. Csakhogy a humanizmus is végzetes egyoldalúságba tévedt, mikor a klasszikus kulturát pogányságától nem tudta elválasztani s képviselői közül sokan — még papok is — azt lényegül fogva fel, szembe állították a keresztyénség életeszmenyével. A protestáns iskolák sikere, hogy végzetes tévedésétől megtisztítva, a görög-római kulturát a keresztyénség szellemével összeegyeztették s értékeit az egyetemes keresztyén műveltség termékenyítő elemévé tették. Ha ez nem sikerül, az egyetemes keresztyénség ezt a törekvést magáévá nem teszi s a keresztyénség és a klasszikus szellem ellentéte tovább omasztja ennek a kultúrának a falait: ez a kultúra összeroskad már az új korszak kezdetével. A keresztyénség nagy jövőt ígérő eszmevilága, gazdagodva és tovább termékenyülve a klasszikus világ jól felhasználott értékeitől, évszázadok fejlődését biztosította. A római birodalom bukásakor és a reformáció korában így teremtette meg az emberiség jövőjének alapjait a múlt és jelen szellemének kibékülő ölelkezése. Az eszme világáramlása — nem szakítva a múlttal és nem ellenkezve a jövővel — így váltogatta s egészítette ki egymást a történelmi evolúció folytonosságában.

Mik voltak ennek a görög-római-keresztyén világkultúrának eszmenye és alappillérei? A tiszta humanitás, a keresztyénség szellemében fölmagasztosulva; az egyéniség tisztelete, az emberi közösség keretében; a nacionalizmus, a nemzetközi testvériség felé törekvéssel. Voltak kilengések, jóhiszemű és sajnálatos túlzások és egyoldalúságok. Egészben véve azonban kultúránknak ilyen irányú törekvése kétségtelen. Nem sikerült-e mindenütt a rabszolgaság eltörlése? a kasztok közötti távolságok csökkentése? a technika fejlődésével vívmányainak mind egyenletesebb megosztása? a közegészségügy szervezése? a közoktatás állami és így egyetemes érdekke emelése? az államok nemzeti jellegének kiküzdése? a nemzetközi érintkezés jogi formáinak és erkölcsi elveinek legalább az állandó és komoly vitatása? Ellenkező tünetek mellett is eltagadhatatlan az erkölcsi és szellemi értékek fokozatos érvényesülése és (az

egyéniség jogainak elismerése mellett, sőt azzal párhuzamosan) az állami és társadalmi szervek fejlődése az altruizmus felé. Mindez a tiszta humanitás helyes értelmezését és érvényesítését a *szellemiség* kiemelésében kereste. Az senkit sem téveszthet meg, hogy ez a fejlődés fennakadásokkal folyt, s az emberi gyarlóság ennek irányvonalát gyakran teszi ingadozóvá.

Ennek a fejlődésnek volt küzdő munkása Tisza István. Nemes liberalizmusa alakjában az egyetemes érdekeknek; emelkedett demokráciájával az individualizmus jogainak; égő fajszeretetével a nacionalizmusnak; református hithűségével a keresztyén világfelfogásnak . . .

Csakhogy emberi kezekben a legfölségesebb eszmék is túl látszanak élni önmagukat. Mintha az a biológiai tétel érvényesülne itt is, hogy ugyanazon agydúcok állandó foglalkoztatása kimeríti őket, működésük akadozó lesz s a szervezet háztartása másnemű foglalkoztatást kíván.

Az individualizmus, kötelekeiből s tartalmának nemességéből veszítve, az összetartó erők rombolására vezet. Így az európai társadalomban is élethalálharc indul meg mindenütt a világrend differáló és integráló erők között. Ez a harc azonban nem pusztán az individuális és kollektív erők harca; a küzdelemben más tényezők is beleavatkoznak, aminthogy az élet sohasem egyszerű elemek összetétele. A szellemi erők átfogó erejének meglazulásával egyidejűleg érzik az erkölcsi elvek érvényesülésének is a gyöngülése. Ugyanis mindig kisebb élet-egységek ereje hatalmasodik el a nagyobbaké fölött, oly arányban, amint az elme feszültségének ideges kimerülésében, maga is mind kisebb élet-egységeket képes összefogni és átható erejével bevilágítani. Így lesz úrrá az egyén életében a pillanat szuverénitása az egész élet-, a társadalom életében az egyén szuverénitása az összesség, a társadalom életének érdekei fölött. Így szakad meg a kapcsolat a múlt és a jövő között is, amely idáig mindig a fejlődés záloga volt. Az individualizmus kimerült, ideges és önző túlkapásai lassanként így vezetnek társadalmi anarchiára.

Az átfogó egységek felbomlása természetesen a világnézetben is érezteti hatását. Az anyagi kultúra kezdeti korában, első tekintetre bármily paradoxonnak látszik is, megvan a benső kapcsolat ember és a legfőbb szellemi erők között. A kulturának azonban az az igazi arany kora, mikor, mint vonzó és tisztító erők a bolygók pályáját, anyag és szellem egyensúlyba biztosítja az emberiség egyenletes haladását. Ha ez az egyensúly megbillen, a tisztító erő kivágja irányából s megsemmisüléssel fenyegető bizonytalanságba ragadja. Az átfogó erők gyöngülése fölidézte ezt a rémet; az anyagi kultúra hatalmas vívmányai elvakítják a tisztánlátást s az emberiség üdvét ettől a perctől kezdve az anyagi jólét áldásaiban keresi. Lendülést ad

a fejlődés eme véstes irányának a nyers munkaerő öntudatra ébredése. Emberi jog biztosítani számára az emberi jogokat. De katasztrófa, ha a nyers munkaerő veszi át a szellem fölött a hatalmat. A hatalmi erők ily végzetes szerepcseréje csak ideiglenes lehet ugyan, mert kozmikus életelvek érvényességét nem ronthatja le, de rövid idő alatt is maga alá temetheti — a végzet kihívásával — évezredeknek kulturáját.

Az összetartó erők atomizálása nem szűnik meg a faji életközösség határainál: ez a fejlődési irány az emberiség egyetemességének hamis jelszavával destruálja a nemzet életét. A nemzetiség elvével szemben idegen érdekközösségek törnek érvényesülésre. Megkönnyítik ezt nemcsak a nemzetközi érintkezés hihetetlen megnövekedése s más oldalról a civilizációnak sokakra tett effemináló hatása, hanem a rosszul sikerült, sőt részben meg sem indult asszimilációs folyamatok, melyek belőlről is éket vernek a nemzetek életegységébe. Ezek a tünetek, ahol a nemzetközileg szervezett és az anyagelvűség jelszavával tömörülő ipari munkásság nagyobb erőt képvisel, vagy ahol, mint például nálunk, a faji evolúció folyamata az állandó beolvadások, vagy az átfutó és folyton változó elemek faji elzárkózása miatt nem juthatott befejeződésre és ráadásul még a háborús veszteségek is lesújtóan éreztették enerváló hatásukat: a nemzeti és állami élet létezési alapjainak a megingatására vezettek. Tévednénk azonban, ha azt hinnők, hogy mindezek a tünetek a társadalmi és történelmi evolúció új elveit igazolják. Az anyagelvűség hatalmának előre törtétese és a nacionalizmus ellenálló erejének megingása egyáltalán nem jelentik azt, hogy jövőben már az állami élet nélkülözni tudja a fajiság elvét és a kultura a szellemiségnek vezető szerepét. Az új alakulatok nem mutatják a nacionalizmus államfentartó erejének bukását, csak legfölsőbb az eddig uralkodó és államalkotó fajok szerepének kicserélődését saját területükön is egy másikéval, mely éppen fajiságának leplezésével — tehát testvér szerepében, de ellenség gyanánt — jutott hatalmi helyzetéhez. Az új helyzet a szellemiség inferioritását sem jelentheti az anyagiság mellett, mert a kultura összezsugorodása és rohamos hanyatlása éppen azt mutatja, hogy a kultura, melyben a szellem vezető erejét veszítette, pusztulás örvényébe zuhan. A társadalmi, a gazdasági és állami anarchia sem jelentheti semmiképen sem az integrálás korlátait vesztett individualizmus államfentartó erejét, mert éppen az általa elősegített anarchia rakja — pártdikatura alakjában — a legsúlyosabb bilincseket az emberiségre. Az összetartó erők legbrutálisabb faja az, mely materiális világelvek szolgálatában nehezedik rá a tömegre s forrása sem az egyén intellektuális vagy erkölcsi ereje. Azért a materializmus győzelme a kultura bukása. Ennek a szomorú igazságát már is érezzük. A magasabbrendű szellemi munka csaknem megáll

az élet anyagi küzdelmében. De összeomlik az anyagi kultúra is, ha a szellem fáklyája kialszik. Viszont az erők felbomlása miatt a magasabb rendű szellemiség sem lesz képes a káosz-ból új rendet teremteni, csak a magasabb rendű erkölcsi erők szolgálatában álló központi hatalom erőszakával; csak hogy ez még mindig a materiálizmus okozta süllyedés következménye lesz. Ezt a szomorú igazságot már konkrét alakba igazodva mutatják a mai olasz, spanyol és bolgár alakulatok.

Ezek a fejlődési irányok, melyek jobbra a legyőzött államokban érvényesülnek s Oroszországot már-már kiégett kráterhez tették hasonlóná, lappangva és a győztesek elánjával elfojtva, a győzők állami és társadalmi életében is felbukkannak. A drámai kifejlés izgató problémája, hogy melyik lesz a küzdő elvek között a végső győzelem? A nacionalizmussal társuló idealizmus kerül-e fölülr, vagy az internacionalizmus jelmezében küzdő anyagelvűség? Ez utóbbinak végzetes győzelme az óvilág kulturájának pusztulását jelenti. Ebben az esetben Európa világtörténeti szerepét eljátszotta s a fehér fajjal szemben az emberiség jövő sorsának intézésére jelentkezik a messze kelet szigetlakója, a sárga japáni. Az emberiség ködbe borult jövőjének izgató kérdése ez. Izgatóvá nemcsak fajunk s benne nemzetünk sorsának végleges aláhanyatlása, sőt megsemmisülése teszi, hanem a bizonytalanság, melyet a japáni sphinx örök talánya jelent. Japán, mint korábban a kínait, úgy tette most magáévá az európai műveltség külső mezét és fegyverzetét; de művelődésünk alapköveit már nem rakta alá mai modern fejlődésének és a keresztyénség fölvételét sem látta szükségesnek. A távoli kelet fájában *látjuk* tehát az emberiség világtársadalmában a jelentkezőt a hegemon szerepére, arról azonban sejtelmünk sincs, milyen világelvek vezetnék őt — saját faji érdekein fölülr — az emberiség sorsának intézésében. Csak egyet látunk: erős fajiságát; azt, hogy hatalmas előretörésének alapja, feszítő és hevítő ereje faji és nemzeti öntudata, minden akadályt leromboló és kíméletet nem ismerő nacionalizmusa.

Mindezeknek a távoli lehetőségeknek még a futólagos megrajzolása is illusztrálja, hogy Európa görög-római-keresztyén kulturája ma legsúlyosabb válságát éli. Tisza István történelmi nagysága éppen abban van, hogy ennek a közeledő veszedelmét érezte meg. Azért ott volt mindig, ahol ennek a kulturának összetartó erőit kellett kovácsolni, mert hallotta eresztékeinek recsegését; érezte a szétfeszítő erők hatalmát s mindebben a magyar fajnak is pusztító veszedelmét. Ezért tiltakozott a háború ellen és ezért vívott győzelmünkért kétségbeesett kitartással; ezért harcolt a dualizmus mellett s küzdött az uralkodóház és nemzet harmoniájáért; ezért munkálkodott a nemzetiségi kérdésben az állami egység zavartalanságáért.

A háború kimenetelének bizonytalanságától féltette az

európai népek egyensúlyát s abban a magyarság jövőjét és a görög-római-keresztény kultúra fejlődését. Mindentől idegenkedett, ami ezt az egyensúlyt megzavarhatta volna; kétszeresen aggódott azonban, ha a monarchia belső erőinek elhelyezkedését fenyegette a változás lehetősége. Úgy érezte, hogy annak polgárai olyan hajón haladnak történelmi rendeltetésük pályáján, mely a süllyedésig van megterhelve és a külső elemek szeszélye a habok árával bármely pillanatban elcsaphat fölötte. Aggódó szemmel figyelte a felhőket, melyek veszedelmes viharokkal terhelve közeledtek a hajó felé. Erre a viharra akart felkészülni, hogy váratlanul ne találja nemzetét. Kötelesség-érzésétől kényszerítve, szemrebbenés nélkül mélyesztette tekintetét a világtörténelmi távlatok mélységeibe, s kisebb jelentőségű dolgokkal leszámolva, gázolt keresztül az akadályokon. Így pl. katonai dolgokban figyelmen kívül hagyta kisebb kérdésekben a nemzeti érzékenységet, hogy erősítse azt az ércfalat, mely határaink őrzésére hivatva volt; szakított a parlamenti kormányzásnak néhány külső formájával, hogy előkészülhessen a nagy leszámolásra, mint ahogy a hajó kormányosa is kíméletlenül kidobja a terhet, mely az elmerülés veszedelmét növeli.

A fizikai halál és a veszített háború nem tette eredménytelenné Tisza István gígaszi küzdelmét: a magyar nemzetet sikerült odaállítania a világháború első hősei sorába. Ezzel a magyarság számára ismételten biztosította világtörténelmi hivatásának betöltését: a bizonytalan jövő veszedelmeivel szemben ontotta véréért Európa jövőjéért és kulturájáért. De ezzel kijelölte helyünket a jövő küzdelmében is. Ennek a kicsiny nemzetnek az élén és annak erejével így lép Tisza István az emberiség legnagyobb hőseinek sorába, ahol a görög-római-keresztény kultúrának fénye ragyogja őt körül. Kérdés csak az: az újból fölkelő nap ragyogása-e, vagy a rettenetes világégésben alábukó fényforrás hanyatló sugára.